

ՍՏԵՃԱՆԱԿԵՐՏԻ ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
1973-1974 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Ն.Պ.Սարումյան

Հոգվածում լուսաբանվում են Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի հիմնադրման և 1973-74 թթ. նրա գործունեությանն առնչվող մի շարք առանցքային հարցեր: Մասնավորապես ներկայացվում է Ստեփանակերտում նոր կրթական կենտրոնի նկատմամբ աղբյուրազանգի իշխանության ներքին կողմից տեսքովող քաղաքականությունը՝ ուղղված նրկրամասի ազգագրական պատկերը փոխելուն: Նման պայմաններում բուհի կայացումը և նրա լուսավոր հետաքննարկում մեծ ձեռքբերում էր տրգոխաեություն համար:

1960-70-ական թվականներին Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար մարզի կրթական համակարգում շրջադարձային նշանակալից նրկությունը արժանագրվեցին:

1969 թվականին Դաքվի մանկավարժական ինստիտուտի հայկական բաժինը փակվեց և Ստեփանակերտում բացվեց այդ ինստիտուտի մասնաճյուղը: Խորհրդային կարգերի առաջին ներք տասնամյակներին Դաքվի պետական համալսարանը, իսկ մինչ 1969 թվականը՝ Դաքվի մանկավարժական ինստիտուտը, ունեցել են հայկական բաժանմունք՝ հայոց լեզվի ու գրականության, պատմության ու աշխարհագրության և բնական գիտությունների ֆակուլտետներով, որոնք «Հայ ժողովրդի պատմություն» առարկան չէր ուսուցանվում, իսկ «Աղբրեջանի պատմություն» ուսուցանվում էր այնպիսի դասագրքերով, որոնցում կոդապատի էին ներառված Հայաստանի հին ու միջնադարյան պատմությունը, հայ ժողովրդի բազմադարյան մշակույթի գանձերը:

Այսինքն, Աղբրեջանի բուհերում կրթություն ստացած հայ պատմաբան-ուսուցիչներն իրենք ստիպված պիտի լինեին զբաղվել բացահայտ հակահայկական կեղծարարություններով՝ առանց տեղեկություններ ունենալու իրենց ազգային պատմությունից: Նմանատիպ իրավիճակ էր նաև մարզի հայկական դպրոցներում:

Աղբրեջանի ղեկավարությունը, 1973 թվականի ղեկնմաներին ընդունած որոշման համաձայն, Աղբրեջանի Վ.Ի.Լենինի անվան մանկավարժական ինստիտուտի Ստեփանակերտի նախկին մասնաճյուղի հիմքի վրա ստեղծում է մանկավարժական ինստիտուտը՝:

Լեռնային Ղարաբաղի պատմության մեջ նոր և առաջին բարձրագույն ուսումնական հաստատությունը կոչված էր դառնալու հայերեն, ռուսերեն և աղբրեջաներեն լեզուներով մանկավարժական կադրերի պատրաստման առաջնորդող կենտրոն: Ինստիտուտն ուսուցիչներ էր պատրաստում Աղբրեջանի հայկական և հայաբնակ շրջանների միջնակարգ հարակրթական դպրոցների համար՝ մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի, հայոց լեզվի և գրականության, պատմության, մանկավարժության և տարրական կրթության մասնագիտություններով՝:

Աղբրեջանի իշխանությունները կողմից Ստեփանակերտում մանկավարժական ինստիտուտի բացումը ռազմավարական խնդիրներ իրականացնելու նպատակ էր հետապնդում՝ առավել ակտիվացնել նրկրամասում աղբրեջանական տարրի ներթափանցման գործընթացը: Այդպես փակվեց մերօրին հայկական կրթամշակութային օջախը Դաքվում:

ԼՂԻՄ իշխանությունները քաջատեղյակ էին հանրապետական մարմինների կողմից ձեռնարկվող այդ ծրագրերին: Հայկական տարածաշրջանում հայկական բուհ ունենալու ԼՂԻ մարզի հայ բնակչության (արցախահայության) արդար պահանջը, անկասկած, ինչպես աղբրեջանական, այնպես էլ կենտրոնական խորհրդային իշխանությունների կողմից կորակավորվող որպես ազգայնամոխական պահանջ և անմիջապես կիրականացվեին դրանից բխող խորհրդային պատժամիջոցները: Այսինքն, հայրուրավոր հայ մտավորականներ ստիպված

կլինեն նորից թողնել հայրենիքը, ինչը ձեռնտու էր Բաքվին: Արցախը կանգնած էր երկրնորանքի առջև և իր լուս համաձայնության մեջ էր տեսնում ինքն իրեն փրկելու միակ միջոցը:

Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտն իր նրբեր բաժիններով (հայկական, ռուսական, անգլերենական) եղանի բուհ էր ամբողջ խորհրդային Միությունում: Արցախահայության առջև ծագած խնդիրը կայանում էր նրանում, որ անգամ նման կատարվածք ունեցող բուհը կարողանար ծառայեցնել հայ երիտասարդությանը բարձր հայրենասիրական ոգով դատարկվելու նպատակներին: Այդ դժվարագույն խնդիրն ստանձնեցին հայկական, հնուագայում և՛ ռուսական բաժինների դասախոսական անձնակազմը:

1973-74 ուսումնական տարում ինստիտուտում գործում էր երկու ֆակուլտետ՝ պատմա-բանասիրական (ղեկան՝ պատմ. գիտ. թեկ. Ս. Ջնյալով) և ֆիզիկա-մաթեմատիկական (ղեկան՝ ֆ. մ. գ. թ., պրոֆ. Ս. Ս. Բաղդասարյան), ութ ամբիոն, հինգ լաբորատորիա և մեկ միջանիկական արհեստանոց³:

Պատմաբանասիրական ֆակուլտետի համակարգում ընդգրկված էր հայոց (եզվի և գրականության ամբիոնը (վարիչ՝ բան. գիտ. դոկ. պրոֆ., գիտության վաստակավոր գործիչ Գ. Գ. Անտոնյան), մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնը (վարիչ՝ մանկ. գիտ. թեկ., դոցենտ Ա. Ա. Ներսիսյան), հասարակական գիտությունների ամբիոնը (վարիչ՝ էլի. գիտ. թեկ., դոցենտ Շ. Ա. Աբրահամյան), ֆիզիկատիարականության ամբիոնը (վարիչ՝ ավագ դասախոս Վ. Պ. Իսկին), անգլերենական (եզվի և գրականության ամբիոնը (վարիչ՝ բան. գիտ. դոկ., պրոֆ. Ն. Ախունդով), և օտար լեզուների ամբիոն (վարիչ՝ մանկ. գիտ. թեկ., դոցենտ Ա. Ն. Խալատյան):

Ֆիզիկամաթեմատիկական ֆակուլտետի համակարգում գործում էր մաթեմատիկայի ամբիոնը (վարիչ՝ ավ. դաս. Ն. Մամուդով), ֆիզիկայի ամբիոնը (վարիչ՝ ֆ. մ. գ. դ., պրոֆ. Ս. Ս. Բաղդասարյան): 1974 թվականին ինստիտուտի ժեկտոր է նշանակվում Սերգեյ Գերասիմի Սարկիսովը, պատմ. գիտ. թեկ., դոցենտ: Նախկինում նա աշխատում էր Բաքվի կուսակցական բարձրագույն դպրոցում՝ որպես ամբիոնի վարիչ: Ինստիտուտի ուսումնական աշխատանքների գծով պրոբելետոր էր մ. գ. թ., դոցենտ Ա. Ա. Ներսիսյանը (հասարակական էիմոնեքներով): Նշված ժամանակաշրջանում դաստիարակչական աշխատանքները կարգավորելու նպատակով կար հատուկ հաստիք՝ դաստիարակչական աշխատանքների գծով պրոբելետոր (ք. գ. թ., դոցենտ Ս. Ա. Անանյան): Ինստիտուտում գործում էր ուսանողական կոմերիտիության կոմիտե (քարտուղար՝ Ա. Լ. Կադարյան):

Կազմավորված էր ինստիտուտի գիտական խորհուրդը, որը, ամիսը մեկ անգամ, նիստ էր գումարում ժեկտոր Ս. Գ. Սարկիսովի ղեկավարությամբ՝ քննարկելու ուսումնա-դաստիարակչական և տնտեսական գործունեությանը վերաբերող հարցեր: Ուսանողների գաղափարա-քաղաքական մակարդակի բարձրացման էր ուղղված հատուկ դասընթացների («Հասարակական-քաղաքական պրակտիկա» և «Մասնագիտական ներածություն») անցկացումը, որոնց պարամունքների կազմակերպման համար հրավիրվում էին պատմաբանատու կուսակցական, սովետական, կոմերիտական կազմակերպությունների, կոլտուրայի, ժողկրթության և այլ մասնագետներ⁴:

1973 թվականից էլ Սովետական Ադրբեյջանի 60-ամյակի անվան Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը տվեց իր առաջին շրջանավարտ-ուսուցիչները (400-450 հոգի)⁵: Չնայած այդ մանկավարժական ինստիտուտն ստեղծվել էր մարզի և հարակից շրջանների շուրջ մեկ սիլիոն բնակչության համար, բայց ինստիտուտի 65-70 տոկոսը կազմում էր ադրբեյջանական բաժանմունքը, որն այստեղ Բաքվի, Լիբովաբադի, Նախիջևանի ադրբեյջանական մանկավարժական ինստիտուտների գյուղյան պայմաններում պարզապես չունեց ոչ մի անելիք, բացի նրանից, որ կոչված էր փոխելու մարզկենտրոնի ազգագրական պատկերը: Ադրբեյջանական բաժանմունքը, բնական է, իր հիմն Ստեփանակերտ բերեց ադրբեյջանցի դասախոսների, վարչական աշխատողների, այլևայլ սպասարկողների ու նրանց հարազատների մի անեղիք քանակություն: Ինստիտուտին էլ հետևեցին Ստեփանակերտում գործող հայկական բժշկական ու գյուղատնտեսական տեխնիկումներին, մանկավարժական ուսումնարանին և այլազան կրթական հաստատություններին կցված ադրբեյջանական բաժինները:

Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը ձևավորման ժամանակ չունեց ոչ ուսումնական շենք և ոչ էլ՝ ուսանողական հանրակացարան:

1973 թվականի դեկտեմբերից հետո Ադրբեյջանի Վ. Ի. Լենինի անվան մանկավարժական ինստիտուտի Ստեփանակերտի մասնաճյուղը լուծարվեց և նրա հիմքի վրա ստեղծվեց

Սովետական Ադրբեյջանի 60-ամյակի անվան Մոեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը:

ԼՂՀ պետարխիվի փաստաթղթերից մեկում նշվում է, որ Սոեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի ղեկավարադ, առաջին հերթին, Ադրբեյջանի ԼՂՀ ԼՂՀ մարզկոմի և պետգամավորների գործկոմի մարզային սովետի միջոցով հասել է նախկին Սոեփանակերտի գյուղատնտեսական տնխնիկուտի ուսումնական շենքը և հանրակացարանը մանկավարժական ինստիտուտին տալու փաստին: Երկրորդ, կապիտալ վերանորոգում է կառուարվել 300 տեղանոց հանրակացարանում և 1975 թվականի մարտի 5-ից սկսվել է ուսանողների բնակեցումը: Արդյունքում, 1975 թվականի մարտի 23-ի դրությամբ, հանրակացարանում բնակեցվել է 211 ուսանող, որից 119-ը՝ ադրբեյջանցի, 92-ը՝ հայ⁹:

Պետք է նշել նաև, որ, անհրաժեշտ ադամանների ստեղծման համար, նույն ժամանակ, ուսումնական շենքում գրադարանին կից, ստեղծվել էր 100 տեղանոց ընթերցասրահ¹⁰: Կարգավորվել էր ուսանողական ճաշարանը, միջոցներ էին ձեռնարկվել հանրակացարանում բուժկետ բացելու համար, շահագործման էր հանձնվել թաղիկը՝ սպորտդահլիճին կից և 648 հուզու համար հանդերձարանի՝ ուսումնական շենքում: Սպորտպարտախմբների և այլ միջոցառումների անկացման համար, հանրակացարանին կից, կառուցվել էր սպորտդահլիճը:

1974 թվականի վերջի դրությամբ Սոեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտում սովորում էր հանրապետության 30 շրջաններից և միութենական հանրապետություններից, ինչպես և արտասահմանից¹¹, Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզ ժամանած 1365 ուսանող: Նրանցից «առկա բաժնում» 526, հեռակա բաժնում՝ 839 մարդ: Ուսանողների ընդհանուր թվաքանակի 63,5 տոկոսը կամ 866-ը աղջիկներ էին¹²:

1973 թվականի ընթացքում, տարբեր պատճառներով, ինստիտուտից հեռացվել էին 38 ուսանող, այդ թվում 14-ը՝ անբավարար սովորելու պատճառով, որը ուսանողների ընդհանուր թվի 1,02 տոկոսից էլ պակաս թիվ էր կազմում:

Սակայն, պետք է նշել նաև, որ այդ ընթացքում այլ բուհերից Սոեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտ են տեղափոխվել 22 ուսանող¹³:

1974 թվականի գարնանն ու ամռանը հաջորդությամբ կազմակերպվեցին դիմորդների առաջին ընդունելության քննությունները, որոնց արդյունքներով հրամանագրվեց 407 դիմորդ: Նրանցից 208-ը բանվորի և գյուղացու ընտանիքների անդամներ էին:

Ուսանողների ազգային պատկանելիության պատկերը հետևյալն էր. «1365 ուսանողից 903-ը ազգությամբ հայեր էին, 460-ը՝ ադրբեյջանցիներ, իսկ 2-ը՝ ռուս»¹⁴:

Ուսանողների հասարակական դրության մասին խոսում էին հետևյալ թվերը՝ «1365 ուսանողից 38-ը հԱՄԼԿ անդամ էին, 896-ը՝ ՀամԼԿԵՄ անդամ, 431-ը՝ անկուսակցական»¹⁵:

1973-74 ուսումնական տարում Սոեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտում աշխատում էին 59 հաստիքային դասախոսներ, որոնցից 3-ը՝ պրոֆեսորի և դոկտորի կարգավիճակով, 15-ը՝ դոցենտի և գիտությունների թեկնածուի: Այդ դասախոսներից էին ֆիզմաթ. գիտ. դոկ. պրոֆ. Ս.Ս.Բաղդասարյանը, բան.գիտ. դոկ. պրոֆ. գիտության վաստակավոր գործիչ Գ.Գ.Անտոնյանը, պատմ. գիտ. թեկ. դոցենտ Ա.Մ.Իոնեսյանը, բան. գիտ. թեկ., դոցենտներ Ս.Ա.Խաչյանը, Գ.Խ.Բաղդասարյանը, Լ.Ս.Դավթյանը, փիլ. գիտ. թեկ., դոցենտ Շ.Մ.Աբրահամյանը, մանկ. գիտ. թեկ., դոցենտներ Ա.Ս.Ներսիսյանը և Ս.Ե.Խալատյանը:

Գիտական կոլեկտիվներով ու աստիճաններով դասախոսները կազմում էին դասախոսների ընդհանուր թվակազմի ամօրին քան 20 տոկոսը: Ռեկտորատի գլխավոր խնդիրը կայանում էր նրանում, որպեսզի ամբիոնները համարվեին բարձրակարգ մասնագետներով, որոնց կարողի տվյալ պահին շատ մեծ էր: Հարցը դժվարանում էր նրանով, որ Ադրբեյջանի իշխանություններն արհեստական արգելքներ էին ստեղծում Հայաստանից մասնագետներ հրավիրելու գործում: Դարաբաղից գիտական աստիճան ունեցող շատ մասնագետներ ցանկություն էին հայտնել աշխատել նորաբաց բուհում: Ինստիտուտի ղեկավարությունն իրավունք չունեցրեց առանց Բաքվի համաձայնության որևէ մեկին ընդունել աշխատանքի: Երևանից դասախոսական աշխատանքի հրավիրվեց ֆիզմաթ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. Ս.Ս.Բաղդասարյանը, որը նախկինում Բաքվի մանկավարժական ինստիտուտի ֆիզիկայի դասախոս էր:

Տեղի մասնագետների նկատմամբ իշխանություններն անվստահություն էին հայտնում, որը և տանում էր ընդհուպ մինչև աշխատանքից հեռացում: Այդ քաղաքականության հետևանքով

կերկրովշինայի գոհ դարձան բանգիտ թեկ. ժ.Մ.Անդրյանը, բանասեր, ալիագ դասախոս Շ.Մարտիրոսյանը և մի խումբ այլ դասախոսներ:

1973-74 ուսմանական տարում ինստիտուտն ավարտել էր 1101 ուսանող, որից 17-ը կամ 1,54 տոկոսը՝ գերազանցելությամբ: Երկու ֆակուլտետներում (պատմաբանափրական և ֆիզիկամաթեմատիկական) ընդհանուր առաջադիմությունը 80,6 տոկոս էր կազմում: Առաջադիմության բարձր ցուցանիշները հասարակական և հումանիտար գիտությունների ուղղությամբ էին: Տարվա վերջին անբավարար աշխուղոցների թիվը կազմում էր 264 ուսանող կամ 19,4 տոկոս, այդ թվում ներքո և ավելի աստիճաններից՝ 81 ուսանող:

Երկու ֆակուլտետներում պետական քննություններին թույլատրվեցին մասնակցել 132 ուսանողներ: Նրանցից 108-ը հաջողությամբ հանձնեցին քննությունները և ստացան միջնակարգ դպրոցի ուսուցչի որակավորում՝ մեկնելով աշխատանքի վայրերը¹³: Թողարկվել են 39 մագիստրոս, 44 բանասեր, 25 տարրական կրթության մասնագետ:

Ինստիտուտում կատարվել էր նաև գիտահետազոտական աշխատանք: Նման աշխատանք կատարել են 58 դասախոսներ, այդ թվում՝ 3 պրոֆեսոր, գիտությունների դոկտոր և 15 դոցենտ, գիտությունների թեկնածուներ: Ընթացքի մեջ էին գտնվում նաև երկարատև ժամկետներով նախատեսված գիտահետազոտական մի շարք թեմաներ:

Նշված ժամանակաշրջանում դասախոսների կողմից հրատարակվել են 50 հրատարակումներ և գիտական հոդվածներ¹⁴:

1974 թվականին տեղի ունեցավ գիտական կոնֆերանս՝ «միջկամ գիտահետազոտական աշխատանքների արդյունքներին»: Պլենար և բաժանմունքային նիստերում լսվեցին 16 զեկուցումներ:

Բացի դրանից, տեղական կոմունիստական և հասարակական կազմակերպությունների հետ համատեղ անցկացվեցին մի քանի գիտատեսական կոնֆերանսներ, որոնց մասնակցում էին և պրոֆեսորադոսախոսական անձնակազմը և ուսանողները:

Ուսանողների բարոյական դաստիարակության նպատակով և ընդհանուր կուլտուրական մակարդակի բարձրացման համար սերտ կապեր էին հաստատվել մարզային ստեղծագործական կազմակերպությունների հետ. կազմակերպվել էին դրամատիկ խմբակներ աղբյուրներին և հայերեն լեզուներով, ժողգործիչների համույթ, ինչպես նաև զրախան խմբակներ՝ «Շնչելու» և «Հողբոց»¹⁵, որոնք միավորում էին տասնյակ ուսանողների:

Ինստիտուտում կազմակերպվել էր նաև «Ինտելեկտ» անունով հասարակական կազմակերպություն:

Դասախոսների, ուսանողների և հասարակության համար տարվա ընթացքում կարդացվել էին 80 զեկուցումներ և դասախոսություններ¹⁶:

Ուսանողական շինարարական ջոկատների գործունեությունը ևս ռեկտորատի ուշադրության կենտրոնում էր:

1974 թվականին ինստիտուտում առաջին անգամ կազմակերպվել էր երկու շինջոկատ, որոնց մեջ ընդգրկված էին 61 ուսանող: Նրանք աշխատել էին Մոսկվայի ակերտի, Շուշիի և Մարտակերտի շրջաններում: Նրանցին հաշվարկներով աշխատանքի ծախսը կազմել էր 44 հազար ռուբլի: Միաժամանակ որոշակի գումար էր փոխանցվել Գագարինո քաղաքի կառուցման, ինչպես նաև խաղաղության ֆոնդը: Առաջափոր աշխատողները պարգևատրվել և շնորհագրեր էին ստացել Մարտակերտի շրջկոմի կոմերիտության կողմից:

Սպորտմասսպանկան աշխատանքներն ինստիտուտում ղեկավարում էր ֆիզգաստիարակության ամբիոնը, որն ուներ համեմատաբար համապատասխան որակավորված դասախոսներ, մասնագիտական բազային կրթությամբ, սպորտային և վարպետական կարգեր: Բացի դրանից՝ այդ աշխատանքներով զբաղվում էին կոմերիտական, արհմիութենական և սպորտային կազմակերպությունները:

Ինստիտուտում ընթանում էր սպորտհամալիրի շինարարությունը: Շահագործման էր հանձնվել սպորտդահլիճը, ձեռք էին բերվել անհրաժեշտ սպորտկահույք և այլ կահավորանք: Անց էին կացվում համայնաշխարհային սպորտմրցումներ:

Նորաբաց ինստիտուտի ուսումնական գործընթացի կազմակերպման հիմնահարցում մեծ նշանակություն ուներ բուհի գրադարանի գործունեությունը, որը սեպտեմբերի 3 սննյակից կազմված գրքապահոցը և 150 տոննաճ ընթերցասրահը¹⁷ (1974 թ. վերջի դրությամբ):

Գրադարանն ստեղծվել էր ինստիտուտի կազմավորումից հետո և արդեն 1974 թվականի վերջի դրությամբ ուներ 27 հազար միավոր հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով գիտական, գեղարվեստական, քաղաքական և ուսումնամանկավարժական գրականության ֆոնդ: Բացի դրանից գրադարանը դուրս էր գրում մի քանի տասնյակ անուն թերթեր, ամսագրեր և պարբերական մամուլ: Գրադարանն աշխատում էր նրկու հերթով, քննությունների ժամանակ՝ ասանց հանգստյան օրվա: Գրադարանը սիստեմատիկորեն կազմակերպում էր տարատեսակ միջոցառումներ՝ ընթերցասերների կոնֆերանսներ, հորեկյանական գրական ներկուներ, հանդիպումներ գրողների հետ և այլն: Այն միջբուհական կապեր էր հաստատել Մոսկվայի, Նրևանի և Բարվի հանրային գրադարանների հետ:

1974 թվականի ֆինանսական տարում Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը ֆինանսավորվել է 592,9 հազար ռուբլով¹⁸:

Այսպիսով, Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը իր գործունեության սկզբնականում, հաղթահարելով բազմաթիվ դժվարություններ, նոր հիմքեր ստեղծեց ապագա ձեռքբերումների համար:

Резюме

В статье рассматриваются вопросы, связанные с открытием Степанакертского педагогического института и его деятельностью в 1973-74 гг.. Раскрываются также политическая цель азербайджанских властей в отношении нового учебного центра в Степанакерте: стремления этнического изменения армянской области и последствия этой политики. В таких условиях деятельность вуза и перспективы светлого будущего стали большим приобретением для арцахского народа.

Ծանոթագրություններ

1. «Սովետական Ղարաբաղ», 18 հունվարի, 1976թ., թիվ 14:
2. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆ.55, ց.1, գ.2, թ.1:
3. Նույն տեղում:
4. Նույն տեղում, թ.2:
5. Նույն տեղում, ֆ.250, ց.3, գ.200, թ.155:
6. Նույն տեղում:
7. Նույն տեղում:
8. Նույն տեղում, թ.2:
9. Նույն տեղում, գ.2, թ.2:
10. Նույն տեղում, գ.1, գ.9, թ.2:
11. Նույն տեղում:
12. ԼՂՊ պետարխիվ, ֆ.55, ց.1, գ.1, թ.3:
13. Նույն տեղում:
14. Նույն տեղում, թ.5:
15. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆ.55, ց.1, գ.9, թ.6:
16. Նույն տեղում, թ.7:
17. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆ.55, ց.1, գ.9, թ.8:
18. Նույն տեղում, թ.9: